

Український державний педагогічний університет  
імені М.П.Драгоманова

На правах рукопису

Сарапулова Євгенія Геннадіївна

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ  
В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

13.00.01 - теорія та історія педагогіки

Автореферат  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата педагогічних наук



Київ - 1997



Дисерт 00752508 (R)

Робота виконана в Українському державному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук,  
доцент Панченко Григорій  
Денисович

Офіційні опоненти - член-кореспондент АПН України,  
доктор педагогічних наук,  
професор Бондар Володимир  
Іванович

- кандидат психологічних наук,  
доцент Побірченко Неля Антонівна

Провідна установа - Київський університет імені Тараса  
Шевченка

Захист відбудеться " 12 " червня 1997 р. о 16<sup>30</sup> год.  
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 01.33.08 при Українському державному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою 252030, м.Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Українського державного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Автореферат розіслано " 14 " червня 1997 р.

Вчений секретар  
спеціалізованої вченої ради Долинська - Л.В.Долинська

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В Законі України "Про освіту" відзначено, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових здібностей, збагачення інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу. Важливу роль на шляху досягнення цієї мети відіграє початкова ланка навчання. Саме у початковій школі, як засвідчують дослідження Ш.О.Амонашвілі, Ю.З.Гільбуха, Д.Б.Ельконіна, О.Я.Савченко, В.О.Сухомлинського, у дитини закладаються основи наукового світо розуміння, позитивне чи негативне ставлення до процесу пізнання, формуються способи навчальної діяльності. Тому успішне навчання у 1-3 (1-4) класах дозволяє створити в учнів фундамент для засвоєння у наступні роки широкого спектру наукових знань та умінь застосовувати їх на практиці.

Педагогічна наука завжди надавала першочергової уваги вирішенню проблеми успішності. Аналіз наукової психолого-педагогічної й методичної літератури свідчить, що протягом останніх ста років це питання є темою найбільш частих досліджень. Над діагностуванням причин неуспішності та розробленням рекомендацій практикам щодо їх попередження й усунення працювали В.В.Абраменкова, М.І.Алексеева, І.Ф.Кирей, В.К.Котирло та інші вчені.

Більшість науковців і практиків, наприклад: Л.П.Анікеева, Л.І.Божович, Ю.В.Касаткіна, Н.В.Клюєва, В.К.Котирло, Л.С.Славіна - дотримуються думки, що успішне навчання можливе тільки за умови створення у школі сприятливого психологічного мікроклімату, домінування позитивних емоцій у ставленні дитини до вчителя, однокласників, процесу пізнання.

В.П.Антипець, І.І.Горяний, Б.М.Здорик, В.І.Колесниченко, В.М.Мельник, І.Г.Пальченко, В.П.Сагайдак, Н.Ф.Скрипченко, І.Т.Федоренко вважають, що дитина навчатиметься успішно тільки тоді, коли досконало оволодіє такими загальнонавчальними навичками як читання і письмо.

І.Д.Бех, С.В.Васьківська, О.І.Гришко, К.С.Дрозденко, С.Д.Максименко ставлять успішність у пряму залежність від рівня сформованості у школярів навчальної діяльності.

В теорії навчання визначилися напрямки, які концентрують і збагачують прогресивний досвід розвитку пізнавальної самостійності учнів. До них належать: 1) теорія активізації процесу навчання М.М.Скаткіна; 2) теорія розвивального навчання І.С.Якиманської; 3) теорія навчання молодших школярів на підвищеному рівні складності Л.В.Занкова; 4) теорія змістового узагальнення В.В.Давидова і Д.Б.Ельконіна; 5) теорія укрупнення дидактичних одиниць П.М.Ерднієва і Б.П.Ерднієва; 6) теорія проблемного навчання І.Я.Лернера й М.І.Махмутова; 7) теорія поетапного формування розумових дій П.Я.Гальперіна і Н.Ф.Талізінної та ін.

Із запровадженням в шкільну практику технічних засобів навчання, комп'ютерів постала необхідність у вивченні найбільш оптимальних шляхів їх використання в навчальному процесі з метою підвищення успішності. Над цією проблемою працювали Ю.К.Бабанський, М.М.Скаткін, А.М.Сохор, М.М.Шахмаєв, М.М.Яковлев та ін.

Поява все нових і нових публікацій, у яких розглядаються невисвітлені досі ракурси питання успішного навчання у початковій школі, вказує на особливу його складність і значущість.

Однак, не дивлячись на велику кількість різнобічних підхо-

дів до розв'язання піднятої проблеми, неможливо не відзначити, що на сучасному етапі педагогічна теорія й практика недостатньо враховують залежність успішності від педагогічної системи організації навчання. Потребує більш ґрунтовного вивчення проблема орієнтації освітнього процесу на загальний розвиток особистості. Тому дослідження причин низької успішності засвоєння навчальних програм, пов'язаних з прорахунками методично-організаційного плану та недостатньою спрямованістю процесу навчання на всебічний розвиток учня, створення нових інтенсивних технологій навчання, укладення науково обґрунтованих рекомендацій для педагогів-практиків є актуальними і своєчасними на шляху розбудови національної освітньої системи в Україні. Досягнення високого рівня успішності, на нашу думку, можливе через інтенсифікацію навчального процесу, що обумовило вибір теми нашого дослідження. Таким чином, актуальність проведеного нами дослідження визначена: 1) потребою суспільства у розв'язанні проблеми формування високоінтелектуальної особистості; 2) труднощами, пов'язаними із задоволенням цієї потреби; 3) відсутністю в педагогічній теорії й практиці вичерпних відповідей щодо реалізації означеного суспільного запиту.

Об'єктом дослідження є навчальний процес у початкській школі.

Предметом дослідження - шляхи і засоби інтенсифікації навчального процесу в початковій школі.

Мета дисертаційної роботи полягає у визначенні шляхів інтенсифікації навчального процесу через запровадження психолого-педагогічної програми загального розвитку молодших школярів як необхідного засобу організації їх продуктивного на-

вчання і застосування нових методик, що дозволяють учням більш досконало опанувати читацькими вміннями та вміннями каліграфічно і грамотно писати.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що ефективність навчання у початковій школі підвищиться, якщо в систему інтенсифікації навчального процесу включити:

- психолого-педагогічну програму загального розвитку дітей;
- інтенсивну технологію навчання читання, що дозволить учням 1-3 (1-4) класів досконало опанувати читацькими вміннями;
- ефективну методику забезпечення високої результативності навчання молодших школярів каліграфічного й грамотного письма.

Відповідно до мети і гіпотези дослідження, нами були поставлені такі завдання:

1. Уточнити поняття "інтенсифікація навчального процесу" та виявити шляхи інтенсифікації навчального процесу в початковій школі.
2. Розробити програму загального розвитку учнів і технології навчання дітей швидкого свідомого читання й каліграфічного грамотного письма для реалізації шляхів інтенсифікації навчального процесу та критерії діагностики їх ефективності.
3. Науково обґрунтувати методичні рекомендації для вчителів початкової школи.

Методологічною та теоретичною основою дослідження стали положення Закону України "Про освіту", Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття), філософське вчення про сутність особистості і її активність, загальнопсихологічні теорії відносин, спілкування, діяльності, системний

підхід до педагогічної, психологічної і соціальної інтенсифікації процесу навчання та засвоєння знань, психологічні концепції навчальної діяльності В.В.Давидова, О.М.Леонтьєва, О.В.Скрипченка та ін.

Методи дослідження:

- аналіз педагогічної, психологічної та методичної літератури з проблеми дослідження;
- спостереження;
- бесіда;
- вивчення шкільної документації і продуктів учнівської діяльності;
- вивчення і узагальнення передового досвіду;
- теоретичне моделювання;
- педагогічний експеримент;
- статистична обробка даних.

Наукове дослідження проводилося в три етапи.

Перший етап (1985-1987 роки) являв собою дослідження стану проблеми в теорії і практиці та попередню розробку моделі інтенсифікації навчального процесу в початковій школі.

Другий етап (1988-1991 роки) передбачав остаточну розробку моделі інтенсифікації навчального процесу в початкових класах, впровадження її у шкільну практику, вироблення критеріїв визначення ефективності шляхів інтенсифікації.

На третьому етапі (1992-1996 роки) на основі розроблених критеріїв проводився порівняльний аналіз результатів дослідження, науково обґрунтовувалися рекомендації для педагогів-практиків.

Експериментально-дослідною роботою було охоплено понад 900 школярів. Впровадження експериментальних технологій здій-

снювалося на базі середніх шкіл № 147 і № 212 м. Києва, шкіл Коростенського району та середньої школи №4 м.Бердичева Житомирської області, дошкільної установи № 1 "Ластівка" м.Первомайська Миколаївської області.

Ефективність експериментальних методик перевірялася як за безпосередньої участі дисертантки, так і опосередковано - шляхом проведення регулярних консультацій для вчителів, які брали участь в експерименті.

Наукова новизна дослідження полягає:

1) в уточненні поняття "інтенсифікація навчального процесу", під яким ми розуміємо сукупність заходів, спрямованих на залучення нових педагогічних ресурсів шляхом створення відповідної дидактичної системи навчально-виховної діяльності учителя й учня;

2) у створенні системи інтенсифікації навчального процесу в початковій школі, спрямованої на підвищення його результативності за рахунок поєднання:

- психолого-педагогічної програми розвитку дітей;
- методики навчання молодших школярів швидкого свідомого читання;
- технології навчання дітей каліграфічного грамотного письма.

Теоретичне значення дослідження полягає у доповненні теорії навчання молодших школярів визначенням трьох провідних компонентів успішного навчання (психолого-педагогічна програма загального розвитку дітей, інтенсивна технологія навчання учнів 1-3 (1-4) класів швидкого свідомого читання, методика навчання молодших школярів каліграфічного й грамотного письма) та у науковому обґрунтуванні необхідності їх ком-

плексного поєднання в організації навчально-виховного процесу початкової школи.

Особистий внесок автора полягає у науковому обґрунтуванні шляхів інтенсифікації навчального процесу в початковій школі, створенні технологій навчання молодших школярів швидкого свідомого читання, каліграфічного і грамотного письма та побудові навчально-виховного процесу на основі програми загального розвитку дітей.

Практичне значення дослідження складають науково обґрунтовані методичні рекомендації для вчителів щодо запровадження програми загального розвитку дітей як основи навчально-виховного процесу в початкових класах та щодо навчання молодших школярів швидкого свідомого читання й каліграфічного грамотного письма.

Матеріали експериментально-дослідної роботи можуть використовуватися для підвищення рівня професійно-методичної підготовки студентів педагогічних коледжів та вузів, а також вчителів-практиків.

Вірогідність наукових положень, висновків та рекомендацій забезпечується використанням методів дослідження, адекватних поставленим завданням, стійкістю й повторюваністю показників, досягнутих внаслідок апробації розроблених методик.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалися шляхом виступів на наукових конференціях; засіданнях фахових секцій на I і II з'їздах Творчої Спільноти вчителів України; вчительських семінарах, методичних і педагогічних радах; перед слухачами Українського інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти; публікації статей, програми, видання посібника. Наслідком практичної апробації стало

впровадження розроблених нами технологій, програми та методичних рекомендацій в роботу шкіл.

На захист виносяться:

- уточнене поняття "інтенсифікація навчального процесу", шляхи інтенсифікації навчального процесу в початковій школі та критерії діагностики їх ефективності;

- програма загального розвитку молодших школярів, мета якої - зробити навчання усвідомленою потребою школяра, а суть полягає в розвитку у дітей уваги та пізнавальних процесів, у створенні позитивної мотивації у сфері навчання, формуванні комунікативних умінь та самооцінки, найбільш сприятливої для успішного оволодіння знаннями;

- методика навчання молодших школярів швидкого і свідомого читання;

- технологія навчання дітей каліграфічного грамотного письма;

- положення про те, що шляхи інтенсифікації будуть мати достатню ефективність при умові їх застосування в органічній єдності.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, бібліографії.

### ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтована актуальність проблеми, визначені об'єкт, предмет, мета, гіпотеза і завдання дослідження, показані його теоретичне та практичне значення, наукова новизна, вірогідність результатів дослідження, представлені основні положення, які виносяться на захист.

У першому розділі "Неуспішність навчання молодших школярів як педагогічна проблема сучасної школи" висвітлюється

історичний аспект і сучасний стан проблеми неуспішного навчання, розкриваються об'єктивні і суб'єктивні причини неуспішності, аналізується ефективність існуючих шляхів подолання та попередження невстигання.

На глибокі історичні корені проблеми неуспішності вказує проведене нами співставлення статистичних відомостей про якість знань школярів у дев'ятнадцятому столітті та у різні роки двадцятого століття. Статистика свідчить, що протягом останніх 100-150 років співвідношення встигаючих і невстигаючих учнів практично не змінилося, а неуспішність навчання нині, аналогічно попереднім періодам розвитку школи, постає як загальнодержавна проблема.

Похідною неуспішного навчання, здебільшого, є відсутність у дітей інтересу до навчальної, а нерідко й пізнавальної діяльності. Негативні емоції, викликані низкою невдач у навчанні, стають причиною невралгічних та серцево-судинних захворювань у школярів. Якщо зусилля дитини не завершуються успіхом у навчанні, вона починає втрачати віру в свої можливості, оскільки безрезультатна праця часто навіть для дорослих стає неприємною, беззмисловою. Зневір'я у власних силах в дитячому віці, як правило, сприяє формуванню комплексу неповноцінності, що негативно впливає на долю суб'єкта. Нерідко невстигаючий учень протягом усіх 9-11 років перебування в школі знаходиться в стані постійного нервового напруження, пов'язаного з численними конфліктами, які виникають на ґрунті неуспішного навчання. Постійні негативні переживання часто відіграють роль фактора формування негативного ставлення до оточуючих, яке поступово перетворюється на своєрідну життєву програму.

Розв'язання проблеми неуспішного навчання передбачає пошуки причин невстигання та шляхів їх подолання. Вивчення причин неуспішного навчання школярів дозволило нам на основі аналізу науково-методичної літератури (праць В.В.Абраменкової, Ю.К.Бабанського, І.Д.Беха, М.С.Вашуленко, Ю.З.Гільбуха, Д.Б.Ельконіна, В.М.Котирло, С.Д.Максименка, О.Я.Савченко та ін.) констатувати, що існує кілька факторів, від яких залежить успішність і на які може впливати педагог:

- сформованість в учня навичок раціональної організації навчально-пізнавальної діяльності;
- рівень розвитку уваги та пізнавальних процесів школяра;
- ставлення дитини до навчання, вчителя, школи, впевненість її у своїх силах.

Керуючись результатами аналізу теоретичних і практичних інформаційних джерел, ми дійшли висновку, що інтенсифікація навчального процесу в початкових класах, мета якої запобігти виникненню неуспішності, можлива за рахунок поєднання програми, спрямованої на загальний розвиток дітей, з формуванням конкретних загальнонавчальних вмінь: свідомо швидко читати, каліграфічно й грамотно писати.

У другому розділі "Шляхи інтенсифікації навчального процесу в початковій школі" представлені: програма загального розвитку учнів "Основи практичної психології у початкових класах", методики навчання дітей швидкого свідомого читання і каліграфічного грамотного письма, а також результати їх впровадження у школах.

Суть програми "Основи практичної психології у початкових класах" полягає в розробленні нами оптимальних шляхів запровадження у практику початкової школи найбільш важли-

вих досягнень сучасної психологічної науки, які дозволяють:

- 1) створити у класному колективі мікроклімат, сприятливий для успішного навчання,
- 2) формувати у дітей адекватну чи завищену самооцінку своїх можливостей та адекватну самооцінку результатів власних дій,
- 3) розвивати у школярів увагу та пізнавальні процеси,
- 4) озброювати учнів 1-3 (1-4) класів уміннями організовувати свою навчальну працю.

Програма загального розвитку дітей включає: 1) щотижневі уроки "Основ практичної психології" (з 1 по 3 (4) класи), 2) спеціальні рекомендації педагогам-практикам щодо створення у класі сприятливого для навчання і виховання молодших школярів мікроклімату, формування у дітей самооцінки, оптимальної для успішного навчання.

На уроках "Основ практичної психології" за розробленою нами програмою:

а) проводяться спеціальні ігри для розвитку в учнів уваги, пам'яті, мислення, уяви (розділ I "Увага. Пам'ять. Мислення. Уява".);

б) ведеться робота, метою якої є пробудження внутрішньої розумової і духовної діяльності учнів, інтересу до самопізнання, формування моральних критеріїв оцінювання дітьми власної поведінки та поведінки оточуючих (розділ II "Емоційно-вольова сфера та психологічні особливості людини. Саморегуляція".);

в) в процесі участі в іграх молодші школярі вчаться налагоджувати дружні та ділові стосунки, випробовують себе в різноманітних ролях (керівника, підлеглого, захисника, безпомічної людини і т.п.), навчаються вирізняти й усвідомлювати головне і другорядне в проблемах, оволодівають вміннями пе-

редбачати наслідки подій і вчинків (розділ III "Спілкування", орієнтований на підвищення комунікативної компетентності).

Для визначення ефективності роботи з молодшими школярами за програмою їх загального розвитку в контрольних та експериментальних класах досліджувалися: 1) КІ (коефіцієнт інтелектуальності) учнів; 2) оцінка дітьми своїх можливостей і наслідків власної діяльності; 3) стосунки учнів з учителем; 4) взаємини молодших школярів з однокласниками.

Коефіцієнт інтелектуальності визначався за методикою Д.Векслера. Розподіл дітей за інтелектуальними показниками (у відсотках) представлений у таблиці 1.

Таблиця 1. Розподіл дітей за інтелектуальними показниками.

Час тестування	Класи	Низькі розумові здібності	Розумова норма	Підвищені розумові здібності	Розумова обдарованість
До початку експерименту	Контрольні	35%	30%	33%	2%
	Експериментальні	35%	30%	33%	2%
Після завершення експерименту	Контрольні	31%	21%	45%	3%
	Експериментальні	3,2%	22%	69,8%	5%

Тестування виявило, що перед початком експерименту інтелектуальні показники учнів контрольних та експериментальних класів не відрізнялися. Як видно з таблиці 1, запровадження експериментальної програми стимулювало ріст коефіцієнту інтелектуальності школярів.

У переважній більшості учнів експериментальних класів КІ вказує на розумову норму та підвищені розумові здібності. Низькі розумові здібності характерні для 3,2 відсотків, по-

рівняно з 31 відсотком у контрольних класах.

Метою програми було також формування оптимальної для успішного навчання учнів початкових класів самооцінки. С.Г.Якобсон в структурі самооцінки розрізняє оцінку людиною власних можливостей і оцінку результатів своєї діяльності. Оптимальним для успішного здійснення діяльності є адекватне оцінювання результатів при дещо завищеній самооцінці своїх можливостей, що забезпечує людині необхідний рівень впевненості у своїх силах при постановці мети та формуванні мотивації. Виходячи з цих положень, ми розробили ряд рекомендацій для педагогів, які дозволили формувати саме таке поєднання самооцінок у навчальній діяльності молодших школярів.

Самооцінка дітьми власних можливостей визначалася до і після формуючого експерименту в процесі виконання завдань підвищеної складності. Працюючи над завданням, не погоджувалися на допомогу і наполегливо шукали відповідь всі учні 1-3 (1-4) класів, які мали завищену самооцінку і частина учнів з адекватною самооцінкою своїх можливостей. Інші школярі з адекватною самооцінкою у випадку невдачі після тривалих пошуків зверталися по допомогу до експериментатора, а отримавши відмову, переставали цікавитися завданням. Діти, які низько оцінювали власні можливості, втрачали інтерес до завдання після 1-2 невдалих спроб.

Враховуючи відмінності у поведінці дітей з адекватною самооцінкою, ми поділили їх на дві підгрупи. До першої ми віднесли учнів, що у процесі роботи поводитися аналогічно учням із заниженою самооцінкою, і визначили їхню самооцінку як адекватну, наближену до завищеної. До другої підгрупи ми віднесли всіх інших школярів з адекватною самооцінкою і визначили

їхню самооцінку як адекватну, наближену до заниженої. Кількісні результати дослідження представлені у таблиці 2.

Таблиця 2. Оцінка учнями початкових класів власних можливостей.

Самооцінка		До початку роботи за експериментальною програмою		Після завершення роботи за експериментальною програмою	
		Контрольні класи	Експериментальні класи	Контрольні класи	Експериментальні класи
Занижена		25%	25%	36,8%	-
Адекватна	Наближена до заниженої	24,7%	25,8%	27%	-
	Наближена до завищеної	23,3%	22,2%	23,8%	87%
Завищена		27%	27%	12,4%	13%

Для визначення молодшими школярами оцінки наслідків власної діяльності була застосована дещо видозмінена методика В.Г.Щур, за якою учні, маючи чіткі критерії, за п'ятибальною шкалою оцінювали ведення своїх зошитів. Свій вибір дитина повинна була мотивувати. Після цього за ведення зошита оцінки виставляв вчитель. Співпадання балів, виставлених учнем, і балів, виставлених педагогом, відповідало адекватній оцінці школярем результатів власної діяльності. Завищення балів школярем вказувало на завищену оцінку наслідків своєї діяльності, а заниження балів - на занижену самооцінку.

До початку експерименту ставлення дітей до результатів своєї діяльності у контрольних та експериментальних класах не відрізнялося. Після завершення роботи за експериментальною програмою 88 відсотків учнів експериментальних класів навчи-

лися адекватно оцінювати наслідки своїх зусиль. Адекватна оцінка результатів власної діяльності у поєднанні з адекватною (близькою до завищеної) та завищеною оцінкою своїх можливостей сприяла формуванню у дітей активності, впевненості, цілеспрямованості, наполегливості. Учні із заниженою і наближеною до заниженої оцінкою своїх можливостей та адекватною чи заниженою оцінкою наслідків своєї роботи, як правило, відзначалися невпевненістю і пасивністю у навчальній діяльності. Завищена оцінка результатів своєї діяльності заважала дитині самовдосконалюватися і таким чином негативно впливала на успішність.

Успішність навчання учнів початкових класів, їхнє ставлення до школи значною мірою залежить від того, які стосунки склалися у дитини з учителем. В експериментальних класах ми намагалися побудувати такі стосунки в системі "вчитель-учень", які б на основі позитивного ставлення вчителя до дитини сприяли прояву в школярів таких моральних якостей, як сумлінність, доброта, щедрість, чесність, співчуття та ін. Це допомагало формувати сприятливий емоційний мікроклімат в дитячому колективі.

Спостереження за поведінкою учнів у навчальній, ігровій і трудовій діяльності показали, що у класах, які працювали за експериментальною програмою, діти: 1) майже не ображають одне одного; 2) як правило, вміють допомагати навколишнім, самі помічають, кому необхідна допомога і намагаються її надати; 3) вміють відстоювати власну думку, навіть якщо вона суперечить поглядам оточуючих; 4) люблять своїх однокласників (нерідко після занять та у вихідні дні збираються в когось у дворі, щоб гратися разом); 5) не мають відрази до шко-

ли і навчання, 6) спокійні, урівноважені, 7) вміють планувати свою діяльність і передбачати її наслідки, 8) досить чітко визначають настрій іншої людини і відповідно реагують на нього. Для експериментальних класів властива висока інтенсивність міжособистісної комунікації.

Таким чином, впровадження у шкільну практику програми загального розвитку учнів показало, що вона є одним з важливих і необхідних шляхів інтенсифікації навчального процесу, а також основою для успішного застосування методик навчання дітей швидкого свідомого читання та каліграфічного і грамотного письма.

Мета першої методики - у стислі терміни навчити дитину читати настільки правильно, свідомо, швидко і виразно, щоб вона, читаючи, не акцентувала увагу безпосередньо на самому процесі сприймання тексту, а усвідомлювала зміст прочитаного, проводила логічний аналіз тексту, визначала головні думки, класифікувала інформацію.

Наша технологія навчання швидкого свідомого читання суттєво відрізняється від традиційної тим, що дітей вчать відразу охоплювати поглядом і називати (прочитувати) цілі склади й цілі слова. Школярі вчать читати за комплектом таблиць, кожна з яких призначена для відпрацювання певної навички, що є складовою правильного, свідомого і швидкого читання.

Навчання читання відбувається у такій послідовності. За основними положеннями методики першокласники не називають букви ("бе", "ве", "ге"), а тільки звуки ([б], [в], [г]). Завдяки цьому, їм значно легше зливати літери у склади та слова. Спочатку учні вчать сприймати склад як єдине ціле, усвідомлюючи його структуру. На наступному етапі відбувається

відпрацювання навичок читання складів зі збігом двох-трьох приголосних. Паралельно виконуються вправи, мета яких - сприймання першокласниками слів як цілих одиниць, без розчленування на літери чи склади. Разом з тим, діти на кожному уроці вчать знаходити і позначати у словах склади, плавно зливати їх при читанні багатобуквених слів, вимовляючи попередній склад, очима охоплювати наступний. Ці вправи допомагають формувати правильну вимову, вміння бачити сторінку наперед, свідомо сприймати текст.

Прискорити темп читання дозволяють також вправи, названі "динамічним читанням". Суть вправ у тому, що на аркуші або плівці кодоскопу (проекція на екран) на декілька секунд з'являється слово (пізніше - група слів чи речення), яке треба встигнути прочитати і запам'ятати, щоб потім назвати чи записати. Підвищується темп читання при роботі з пірамідами для розширення кута зору та квадратами Шульте.

Розроблені таблиці для вдосконалення в учнів умінь читати слова з апострофом, м'яким знаком, для порівняння вимови і правопису парних приголосних.

Робота над таблицями й "Букварем" ведеться одночасно, у тісному зв'язку. Складовою частиною методики є серія прийомів, спрямованих на вдосконалення вміння читати та формування в учнів позитивної мотивації, пов'язаної з навчанням читання (наприклад: щоденні вправи зі скоромовками, п'ятихвилинки самостійного читання пошепки та ін.).

Експериментом були охоплені дві групи дітей: 1) діти, які до цього не вміли читати; 2) учні 3-4-х класів, які навчалися раніше за традиційною методикою. Результати, отримані нами при навчанні читання нечитаючих дітей, висені у таблицю 3.

Таблиця 3. Швидкість читання учнів 3-х класів трирічної початкової школи і 4-х класів чотирирічної початкової школи.

Класи	Кількість учнів (у %), темп читання яких	90 слів за хв. та нижчий	91-120 слів за хв.	121-149 слів за хв.	150 слів за хв. та вищий
Контрольні		34%	47,6%	13,6%	4,8%
Експериментальні		4%	8%	8%	80%

Як засвідчують одержані кількісні показники, в експериментальних класах, які відразу почали вчитися за новою технологією, швидкістю, достатньою для засвоєння інформації, що дозволяє учневі встигати на "добре" і "відмінно", оволоділи 88 відсотків дітей, порівняно з 18 відсотками у контрольних класах.

У класах, які працювали за нашою методикою над вдосконаленням читацьких вмінь (II експериментальна група), приріст швидкості читання за рік дорівнював 49 відсоткам, порівняно з 16 відсотками у контрольних класах.

Поряд з читанням, одним із провідних способів пізнавальної самостійності, основою загальнонавчальних вмінь виступає вміння каліграфічно і грамотно писати. Практика навчання молодших школярів вказує, що недостатня увага навіть до однієї складової цього вміння викликає значні труднощі при використанні письма як засобу передачі інформації.

Через недосконалість традиційної методики навчання письма некаліграфічність почерків і неграмотність закладаються у першокласників ще тоді, коли вони тільки вчать зображувати літери та з'єднувати їх у слова. Виявлені нами чинники, що негативно впливають на навчання дітей письма, висвітлені у

тексті дисертації. З метою їх усунення нами була розроблена методика навчання першокласників каліграфічного і грамотного письма.

Ця технологія відрізняється від інших такими особливостями:

1) більш поглибленою індивідуалізацією навчального процесу (для тренування у написанні нової букви надаються не загальноприйняті 2-3 рядки; а та кількість, яка необхідна кожній конкретній дитині для досягнення позитивного результату);

2) своєрідною послідовністю вивчення літер, завдяки якій дітям легше навчитися писати весь алфавіт (послідовність вивчення букв будується за принципом повторюваності наступними літерами елементів попередніх);

3) простішим для запам'ятовування поясненням варіантів з'єднання букв (з'єднання поділяються за аналогією на 7 типів);

4) комплексом спеціальних прийомів, застосування якого дозволяє навчити молодших школярів писати грамотно (певна послідовність навчання написання слів, своєрідна технологія навчання грамотного списування тощо).

В ході експерименту оцінювання учнівських робіт велось за такими критеріями: інтелектуальним і діяльним. Інтелектуальний критерій характеризувався одним показником - грамотністю. Діяльний - двома: 1) чіткістю і правильністю написання й з'єднання літер; 2) охайністю та естетичністю виконаної письмової роботи.

Навчання за наведеною методикою дало такі результати. Середній показник грамотності в експериментальних класах становив 92 відсотки, у контрольних - 52 відсотки.

Діяльний критерій визначався за чотирибальною системою (від 0 до 3 балів): найнижчий показник - 0, найвищий - 3 бали.

0 - Нечіткі, неправильні букви й з'єднання. Робота виконана неохайно і неестетично.

1 - Більшість літер зображені чітко і правильно. Переважно правильні з'єднання. Робота неохайна й неестетична.

2 - Літери та з'єднання чіткі й правильні. Робота виконана неохайно.

3 - Літери та з'єднання чіткі й правильні. Робота охайна, естетична.

Результати досліджень узагальнені в таблиці 4.

Таблиця 4. Рівень оволодіння учнів початкових класів графічними навичками.

Класи 1-3 (1-4)	Рівень оволодіння графічними навичками			
	Кількість учнів, які набрали			
	0 балів	1 бал	2 бали	3 бали
Контрольні	5%	30%	30%	35%
Експериментальні	-	-	2%	98%

Як показав аналіз письмових робіт, учні експериментальних класів мали усталені почерки, які вирізнялися з-поміж почерків ровесників чіткістю, правильністю, охайністю й естетичністю. Їхній темп письма не був повільнішим від темпу в класах, де діти навчалися за традиційною методикою. Це пояснюється тим, що чітке й охайне письмо в експериментальних класах набуло рівня автоматичності і тому не вимагало від школярів ні уповільнення швидкості роботи, ні додаткових зусиль.

Проведене дослідження дозволило нам зробити такі висновки.

1. Вирішення проблеми підвищення успішності учнів мож-

ливе через інтенсифікацію навчального процесу в початковій школі. Під інтенсифікацією ми розуміємо систему заходів, спрямовану на залучення нових педагогічних ресурсів шляхом створення відповідної дидактичної системи навчально-виховної діяльності учителя й учня. Інтенсифікація забезпечує творчу спрямованість школяра на найвищі навчальні результати, яка дозволяє вчити дитину мислити й діяти по-новому, серйозно саможестійно працювати над засвоєнням нових знань.

Інтенсифікація не дублює, а розвиває наявні напрями удосконалення навчального процесу - активізацію й оптимізацію, - діалектично їх об'єднує і виростає з них. Вона передбачає максимальну мобілізацію наявних резервів для оптимально можливого підвищення якісно-кількісних результатів засвоєння знань, створення сприятливого для успішної діяльності школярів мікроклімату за рахунок упорядкування технологій навчання.

2. Інтенсифікація навчального процесу в початковій школі є результатом взаємодії його об'єктивних і суб'єктивних факторів: дидактичної значущості змісту навчання, активних форм навчання, інтенсивних методів навчання і активної позиції самого учня.

3. Найважливішими шляхами інтенсифікації навчального процесу в початкових класах є поєднання програми, спрямованої на загальний розвиток дітей, з формуванням в учнів конкретних загальнонавчальних вмінь свідомо і швидко читати, каліграфічно грамотно писати.

4. Інтенсифікація навчального процесу в початковій школі сприяє зниженню в учнів небажаного психологічного напруження, яке нерідко веде до різкого спаду результативності навчання. Зниження психологічного напруження досягається за

рахунок:

- запровадження у шкільну практику психолого-педагогічних технологій, спрямованих на підвищення комунікативної компетентності учнів;
- формування в учнів уміння трансформувати і застосовувати знання на практиці;
- активізації навчальної діяльності молодших школярів;
- орієнтації навчальної роботи на загальний розвиток дітей.

5. Організація навчального процесу на засадах системи інтенсифікації передбачає перебудову викладання і зростання самостійної пізнавальної діяльності учнів. Пошуки резервів інтенсифікації слід здійснювати за рахунок коригування змісту навчального матеріалу перебудови методів, форм та засобів навчання і зведення їх до єдиного раціонального комплексу.

6. Основними критеріями і ціннісними орієнтирами у визначенні кінцевих результатів роботи вчителів мають стати:

- а) наявний рівень сформованості інтелектуального потенціалу дитини;
- б) рівень її вихованості і комунікабельності;
- в) стан фізичного здоров'я школяра;
- г) психологічний комфорт школяра.

Результати формуючого експерименту показали, що розроблені нами шляхи інтенсифікації навчального процесу в початкових класах забезпечують достатньо високий рівень успішності. Про це переконливо свідчать наведені нами показники. Цілісне застосування системи інтенсифікації навчального процесу в початковій школі дозволяє помітно підвищити успішність засвоєння програмного матеріалу. Так контрольні зрізи, проведені нами у 3 (4) класах з усіх предметів, засвідчують, що в

експериментальних класах виконали завдання без "2" - 98 відсотків школярів, отримали "4" і "5" - 95,5 відсотків учнів. У контрольних класах відповідно 75 відсотків і 51 відсоток.

Результати дисертаційного дослідження дають підстави рекомендувати розроблену систему інтенсифікації навчального процесу в початкових класах для широкого запровадження у школах України. В той же час проведені дослідження не претендують на повне висвітлення означеної проблеми. Подальшого вивчення вимагають такі її аспекти, як розроблення нетрадиційних для 1-3 (1-4) класів форм навчання (наприклад: ділових ігор, психологічних практикумів тощо) та розширення можливостей для практичного застосування учнями теоретичних знань щодо організації своєї навчальної діяльності.

Основні положення дисертації відображені у публікаціях:

1. Сарапулова Є.Г., Динга Б.В. Вчимося швидко читати/Посібник/. - К.: ТО "Учитель", 1991. - 52 с. (90%)
2. Панченко Г.Д., Сарапулова Є.Г. Експериментальна програма курсу "Основи практичної психології"// Початкова школа. - 1996. - №5. - С.8-11. (80%)
3. Сарапулова Є.Г. Швидкочитання для першокласників// Початкова школа. - 1993. - №2. - С.12-15.
4. Сарапулова Є.Г. Нетрадиційний підхід до розв'язання проблеми красивого і грамотного письма//Початкова школа. - 1994. - №11. - С.7-10.
5. Сарапулова Є.Г. Окремі прийоми навчання молодших школярів табличного множення на 9// Початкова школа. - 1997. - №4. - С.37-38.

#### Анотація

Сарапулова Е.Г. "Интенсификация учебного процесса в на-

чальной школе".

Диссертация является рукописью на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики.

Работа выполнена в Украинском государственном педагогическом университете имени М.П. Драгоманова.

Диссертационное исследование посвящено определению путей интенсификации учебного процесса через внедрение психолого-педагогической программы развития младших школьников как средства организации их продуктивной учебы и новых технологий, которые позволяют ученикам в совершенстве овладеть читательскими умениями и умениями каллиграфического и грамотного письма.

#### Annotation

Sarapulova Y.G. "Intensification of the educational process at the elementary school".

The dissertation manuscript for degree of bachelor of Pedagogical sciences according to speciality 13.00.01 - Theory and History of Pedagogics.

The research work has been done at the Ukrainian State Pedagogical University named after M.P. Dragomanov.

The investigations are devoted to define the intensification means of the educational process through implantation of the psychological pedagogical program of junior pupils development pertinent to organization of their productive studies and new technologies which enable the pupils to acquire reading skills and skills of calligraphy and correct writing to perfection.

Ключові слова: інтенсифікація, навчальний процес, загальний розвиток, швидке читання, каліграфічне і грамотне письмо.

Підписано до друку 7.05.1997.Об.І, 2.Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний.Тир.100.Зам.ІІ4.Безкоштовно.

Редакційно-видавничий відділ КДПУ ім.Драгоманова,  
Київ, Пирогова, 9.

430549

AB 37.833